

Лепухова Н. І.<https://orcid.org/0000-0001-7476-559X>

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ КІНЕТИЧНОЇ СЕМАНТИКИ В НІМЕЦЬКІЙ ХУДОЖНІЙ МОВІ

У статті досліджено особливості функціонування лексичних одиниць кінетичної семантики в німецькій художній мові в межах антропоцентричної парадигми сучасного мовознавства. У центрі уваги перебувають мовні засоби вербалізації невербальної поведінки персонажів, зокрема міміки, жестів, рухів тіла та просторових характеристик, які слугують інструментами репрезентації емоційних і психологічних станів та формування художнього образу.

Обґрунтовано теоретичні засади вивчення кінетичної семантики як складника невербальної комунікації та окреслено поняття кінеми як соціально й культурно зумовленої рухової одиниці з комунікативною цінністю. Проаналізовано основні напрями дослідження невербальних компонентів спілкування та їх мовну актуалізацію в художньому дискурсі.

На матеріалі сучасної німецької художньої прози здійснено системний опис лексичних одиниць кінетичної семантики, що репрезентують міміку очей і губ, жести та рухи тіла. Визначено їх структурні моделі, семантичну варіативність і стилістичний потенціал. Установлено, що такі лексичні одиниці формують окреме семантичне поле та виконують низку специфічних функцій у художньому тексті, зокрема поетичну, прагматичну, функцію створення динамізму й економії мовленнєвого висловлювання.

Доведено, що мовна актуалізація кінетичних лексем забезпечує комплексне зображення невербальної поведінки персонажів, сприяє непрямій психологічній характеристиці та відображає авторське ставлення до зображуваного. Отримані результати дослідження поглиблюють уявлення про взаємодію вербальних і невербальних компонентів у художньому дискурсі та відкривають перспективи подальших зіставних і перекладознавчих досліджень. Практична цінність роботи полягає в можливості використання її результатів у курсах лексикології, стилістики та інтерпретації художнього тексту.

Ключові слова: лексичні одиниці кінетичної семантики, невербальна комунікація, художній дискурс, кінема, міміка і жести, емоційна репрезентація, німецька художня мова.

Постановка проблеми. Сучасне мовознавство характеризується посиленням інтересу до антропоцентричної парадигми, у межах якої мова розглядається як форма пізнання світу через призму людського досвіду. У центрі такого підходу перебуває людина – суб'єкт мовлення, носій культурних кодів та інтерпретатор смислів. Мовні одиниці при цьому постають не лише засобами номінації, а й інструментами концептуалізації дійсності, зокрема внутрішніх станів, емоцій і поведінкових реакцій.

Особливе місце в цій системі займає художній текст як складний комунікативний простір, у якому вербальні засоби взаємодіють із імпліцитними, зокрема невербальними компонентами. Художня мова дозволяє найповніше простежити механізми вербалізації невербальної поведінки, оскільки

письменник змушений передавати міміку, жести та рухи персонажів виключно мовними засобами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження лексичних одиниць кінетичної семантики та невербальних компонентів комунікації зробили праці Ф. С. Бацевича, О. А. Калугіної, Л. М. Корнєвої, О. А. Стародубцевої, у яких було закладено теоретичні засади аналізу мовних засобів репрезентації невербальної поведінки в художньому дискурсі [2; 3; 4; 6]. У працях зазначених дослідників кінетична семантика розглядається як складник комунікативної структури тексту, тісно пов'язаний з прагматикою та інтерпретацією художнього змісту. Особливу увагу приділено взаємодії вербальних і невербальних елементів у створенні образу персонажа та реалізації авторської інтенції. Дослідження

акцентують на системності мовних засобів репрезентації жестів і міміки, що дозволяє говорити про формування окремого лексико-семантичного поля. Водночас більшість праць зосереджені на загальнотеоретичних аспектах або матеріалі окремих національних літератур. Це зумовлює необхідність подальшого вивчення функціонування лексичних одиниць кінетичної семантики саме в німецькій художній мові з урахуванням її стилістичних і культурних особливостей.

Постановка завдання. Актуальність пропонованого дослідження зумовлена необхідністю системного опису функціонування лексичних одиниць кінетичної семантики в сучасній німецькій мові, зокрема в художньому дискурсі, де вони виступають важливим засобом формування образності, психологізму та динамізму оповіді.

Метою статті є дослідження лексичних одиниць кінетичної семантики в німецькому художньому дискурсі з метою з'ясування їх ролі у вербалізації невербальної поведінки, репрезентації емоційних і психологічних станів персонажів та формуванні художнього образу. Матеріалом дослідження слугували фрагменти сучасних німецьких художніх текстів, у яких лексичні одиниці кінетичної семантики актуалізуються як засоби репрезентації невербальної поведінки персонажів.

Виклад основного матеріалу. Мова є універсальним інструментом комунікації, однак передача змісту повідомлення не обмежується лише вербальним рівнем. Значна частина інформації у процесі спілкування передається за допомогою невербальних засобів, що мають немовну природу та виконують доповнювальну, уточнювальну або компенсаторну функцію.

У процесі соціальної та біологічної еволюції за певними психоемоційними станами людини закріпилися стійкі моторні реакції, оскільки руховий компонент є невід'ємною частиною будь-якої емоційної відповіді. Невербальна комунікація охоплює міміку, жести, пантоміміку, вокальні характеристики мовлення, просторову організацію взаємодії та зоровий контакт.

У соціальній психології до структури невербальної комунікації зараховують: оптико-кінетичні засоби (міміку, жести, пози); пара- та екстралінгвістичні елементи; проксеміку; візуальний контакт. У мовленні ці компоненти актуалізуються через лексичні одиниці, які виконують функцію називання, опису та інтерпретації невербальної поведінки. Таким чином, лексичні одиниці кінетичної семантики виступають засобом вербалізації рухових і мімічних дій, дозволяючи відтворити

внутрішні стани персонажа без прямого психологічного коментаря [5, с. 257].

У межах невербальної семіотики виокремлюють кілька напрямів дослідження, зокрема паралінгвістику, кінесику, окулесику, гаптику та проксеміку. Узагальнення цих підходів дає підстави розглядати всю сферу невербального спілкування як кінетику, а значущі рухові прояви – як кінеми.

Поняття *кінема*, запозичене з праць Рея Бердвістелла, використовується для позначення соціально й культурно зумовлених рухів тіла, жестів і міміки, що мають комунікативну цінність [6, с. 24]. У художньому тексті кінеми набувають особливої ваги, оскільки вони стають елементами художньої образності та засобами непрямой характеристики персонажа. Лексичні одиниці кінетичної семантики належать до повнозначних слів і словосполучень та формують окреме семантичне поле, яке репрезентує невербальні аспекти комунікації. За тематичним принципом вони об'єднуються у лексико-семантичні групи, пов'язані з мімікою, жестами, рухами тіла та просторовою поведінкою.

Лексичні одиниці кінетичної семантики формують цілісну характеристику персонажів художнього твору та реалізують низку специфічних функцій у структурі тексту. Під функцією розуміємо призначення мовної одиниці щодо виконання певної дії, а також її роль у мовленнєвій діяльності. Функціональний потенціал лексичних одиниць кінетичної семантики є значущим, оскільки вони слугують не лише безпосереднім маркером реакції персонажа в художньому тексті, а й засобом вираження авторського ставлення до нього, посилюючи комунікативну спрямованість висловлювання та його вплив на реципієнта.

У межах соціальної психології традиційно виокремлюють такі функції невербальної комунікації: доповнювальну, спростувальну, заміщувальну та регулятивну. Доповнювальна функція спрямована на підвищення виразності комунікації та уточнення її змісту; спростувальна – на акцентування суперечності між невербальним і вербальним повідомленням; заміщувальна реалізується у випадках використання невербальних засобів замість вербальних; регулятивна функція полягає в координації комунікативної взаємодії.

У художньому дискурсі дослідники виділяють низку специфічних функцій лексичних одиниць кінетичної семантики, зокрема поетичну, прагматичну, функцію створення динамізму та функцію економії мовленнєвого висловлювання [7, с. 213].

Поетична функція спрямована на емоційно-естетичний вплив на реципієнта через художній образ,

у формуванні якого задіяні лексичні одиниці кінетичної семантики. Невербальні прояви поведінки персонажів у процесі комунікації виступають складником контекстної ситуації та сприяють глибшій інтерпретації художнього змісту [1, с. 82; 3, с. 41].

Прагматична функція лексичних одиниць кінетичної семантики полягає в їхній здатності впливати на дії співрозмовника, репрезентувати інтенції персонажів і стимулювати відповідні реакції, які також можуть мати невербальний характер. Використання певних жестів, мімічних рухів або тілесної моторики дозволяє персонажеві свідомо або підсвідомо спонукати іншого учасника комунікації до відповідних дій.

Важливою для художнього тексту є функція створення динамізму, яку виконують лексичні одиниці кінетичної семантики. Вони виступають засобом формування динамічного образу персонажа в різних проявах його діяльності та взаємодії з навколишнім світом. У текстах із домінуванням динамічного опису активізуються слова й словосполучення, семантично пов'язані з рухом, зміною станів і дією, що посилює динамічний потенціал відповідних вербальних форм [1, с. 83; 3, с. 42].

Поряд із динамічною, лексичні одиниці кінетичної семантики реалізують функцію економії мовленнєвого висловлювання. У живій комунікації невербальні засоби часто передають більший обсяг інформації, ніж вербальні, що знаходить своє відображення і в художньому діалозі [1, с. 84; 3, с. 42].

Отже, лексичні одиниці кінетичної семантики виконують поетичну та прагматичну функції, функцію створення динамізму й економії мовленнєвого висловлювання. Їхнє основне призначення полягає у вербалізації психічних станів і формуванні художнього образу персонажа.

У художніх текстах лексичні одиниці кінетичної семантики функціонують як засоби репрезентації психологічного стану персонажів. Невербальна поведінка в комунікативному процесі постає не лише як форма вираження емоцій і міжособистісних ставлень, а й як зовнішній вияв внутрішнього, духовного світу персонажа.

Проблема передачі невербальної інформації є надзвичайно актуальною для художніх текстів, оскільки вона забезпечує відображення дійсності в усій багатовимірності її проявів. Персонажі художніх творів переживають емоції, виявляють ставлення до інших, взаємодіють у комунікативних ситуаціях, що зумовлює необхідність репрезентації не лише їхніх дій і мовлення, а й жестів, міміки, поз та погляду. Поєднання вербальних

і невербальних компонентів дозволяє авторові точніше відтворити комунікативну ситуацію та глибше розкрити психологічний образ персонажа.

Історично в літературі до XVII ст. жести та мімічні прояви персонажів майже не підлягали опису або репрезентувалися фрагментарно [9, с. 88]. Лише з середини XVII ст. спостерігається посилення уваги до моторики дій персонажів, через яку письменники прагнуть виявити психологічну мотивацію поведінки. Лексичні одиниці кінетичної семантики посідають важливе місце не лише в мовній системі, а й у художньому мовленні, виконуючи функцію формування образу персонажа та реалізації авторського задуму. Водночас невербальна складова художнього тексту часто залишається поза фокусом лінгвістичного аналізу.

У художньому дискурсі жест постає як знак і символ, значення якого визначається авторською інтенцією, унаслідок чого більшість жестових проявів набувають семантики внутрішнього життя персонажів. Дослідники пропонують багаторівневі інтерпретації жестів у художніх текстах, що охоплюють вираження емоцій, ставлень, інтенцій і соціальних ролей персонажів [6, с. 160].

Важливим компонентом невербальної комунікації є міміка, яка слугує зовнішнім відображенням психічного стану персонажа. Значна частина інформації про емоційний стан передається через вираз обличчя, що виступає ефективним регулятором комунікативної взаємодії. Активними мімічними зонами є губи та очі, рухи яких вербалізуються за допомогою лексичних одиниць кінетичної семантики, здатних передавати широкий спектр емоційних і оцінних відтінків.

Посмішка як невербальний маркер характеризується багатозначністю й передає різні емоційні стани, тоді як сміх має більш обмежений семантичний потенціал. Очі в художньому тексті функціонують як символ духовного виміру особистості персонажа, що зумовлює високу продуктивність лексичних одиниць кінетичної семантики з відповідним компонентом.

Погляд посідає центральне місце в структурі художньої комунікації та слугує маркером емоційних, оцінних і модальних характеристик персонажа. Аналогічну функцію виконують лексичні одиниці, що репрезентують рухи брів, які корелюють із психічними станами, зокрема напруженням, зосередженістю чи роздратуванням.

Мовлення є ключовою формою вираження емоцій людини, під яким розуміють їхню маніфестацію у вербальній і невербальній площині.

Традиційно розрізняють вербальний і невербальний способи вираження емоцій, причому останній часто домінує, оскільки емоційні стани мають короткотривалий характер і не завжди піддаються точній вербалізації [8, с. 96].

У художніх текстах передача емоцій набуває особливої ваги, оскільки автор прагне відтворити цілісність буття персонажа. Поєднання вербальних і невербальних компонентів, зокрема через лексичні одиниці кінетичної семантики, дозволяє відобразити психологічну основу вчинків і поведінки героїв [4, с. 114].

Опис поз, міміки та жестів сприймається читачем як індикатор емоційних станів персонажів і сприяє формуванню цілісної картини комунікативної взаємодії. Вилучення невербальної інформації з художнього тексту може призвести до спотворення інтерпретації вербальної поведінки персонажів.

Лексичні одиниці, що описують міміку очей і погляд, передають широкий спектр емоцій: хвилювання, страх, здивування, радість, презирство. Аналіз матеріалу німецької художньої прози дозволив виокремити репертуар лексичних одиниць кінетичної семантики, які функціонують як стилістично варіативні засоби вербалізації невербальної поведінки персонажів. Вони реалізуються як у формі дієслів (*blinzeln; plinkern; zwinkern; wegblicken / wegschauen / weggucken / wegsehen; aufblicken / hinaufsehen / emporblicken*), так і у вигляді словосполучень різних структурних моделей.

До найпродуктивніших належать конструкції типу **Subst. + Verb** (*die Augen zukneifen; die Augen verdrehen; die Augen niederschlagen; die Augen emporrichten / den Blick heben; den Blick abirren; den Blick abwenden; die Augen aufreißen / aufsperrn; den Blick abkehren*), **Präpos. + Subst. + Verb** (*mit den Augen zwinkern; mit den Augen durchstechen; mit Blicken durchbohren; mit dem Blick erdolchen*), **Subst. + Adv. + Verb** (*dem Blick stand halten; die Augen fest zumachen*), **Adj. + Subst. + Verb** (*große Augen machen*), **Subst. + Subst. + Präpos. + Verb** (*den Blick zu Boden schlagen*). У художньому тексті такі лексичні одиниці виконують функцію емоційної та оцінної характеристики персонажів, сприяючи формуванню їх індивідуалізованого образу.

У художній літературі словосполучення, що репрезентують міміку очей, зокрема *langen leeren Blick, unruhige Augen, blitzender Verachtungsblick*, слугують засобом актуалізації внутрішніх переживань персонажів і можуть підкреслювати їх психологічну напруженість, відчуженість або емоційну реакцію на комунікативну ситуацію.

Лексичні одиниці, що описують міміку губ, рота та язика, представлені дієсловами й словосполученнями з компонентами *Lippen, Mund, Zunge, Lächeln* (*den Mund öffnen; die Lippen aufwerfen; die Zunge vorstrecken; Zunge herausstecken / die Zunge blecken; sich auf die Lippen beißen; die*

Lippen schürzen; sich den Mund lecken; Mäulchen machen; die Lippen aufeinanderhäufen / die Lippen aufeinanderpressen / die Lippen kneifen; den Mund zusammenkneifen / den Mund zusammenziehen; die Lippen spitzen). У художньому мовленні ці лексичні одиниці виконують функцію емоційної характеристики персонажів, передаючи такі стани, як здивування, образа, зневажання, страх, щастя, іронія, збентеження або стримана ввічливість. Семантична насиченість цих одиниць зумовлена поєднанням фізіологічного опису артикуляційного руху з його емоційно-оцінним наповненням у конкретному контексті.

Окрему групу становлять лексичні одиниці на позначення жестів і рухів тіла, представлені конструкціями з компонентами, що номінують частини тіла (*руки, пальці, голова, ноги, поза*). До них належать, зокрема: *den Zeigefinger heben; den Daumen (die Daumen, beide Daumen) drücken (halten); das Gesicht in den Händen verbergen; die Hand weghalten; jmdm. eine Kusshand zuwerfen; beim Gehen mit den Armen pendeln; jmdm. freundlich auf die Schulter klopfen; den Kopf schütteln; den Kopf sinken lassen; mit den Füßen scharren; von einem Fuß auf den anderen treten; die Achseln zucken; wie angewurzelt stehenbleiben; am ganzen Körper zittern* тощо. Такі лексичні одиниці мають усталене символічне значення та виступають інструментом авторської оцінки персонажів. Їх семантика формується на перетині денотативного значення руху та культурно зумовлених асоціацій, що забезпечує багатозначне прочитання жесту в художньому контексті. У наведених прикладах фізична дія не лише фіксує зовнішню поведінку персонажа, а й імпліцитно репрезентує його емоційний стан, внутрішню напругу або комунікативний намір.

Таким чином, мовна актуалізація лексичних одиниць кінетичної семантики в німецьких художніх текстах забезпечує комплексне зображення невербальної поведінки персонажів, поєднуючи вербальний і невербальний рівні комунікації. Через систему мімічних, жестових і рухових характеристик автори художніх творів формують психологічно насичений і динамічний образ персонажа, що відповідає антропоцентричній парадигмі сучасного мовознавства.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що лексичні одиниці кінетичної семантики відіграють важливу роль у структурі німецького художнього тексту, забезпечуючи вербалізацію невербальної поведінки персонажів. Вони формують окреме семантичне поле, репрезентують емоційні стани, психологічні переживання та індивідуальні риси героїв, сприяючи створенню динамічного й образно насиченого наративу.

Функціонування цих лексичних одиниць у художньому дискурсі характеризується багатством

структурних моделей, стилістичною варіативністю та високим прагматичним потенціалом. Повтори кінетичних лексем у тексті слугують засобом акцентуації значущих характеристик персонажів і відображають авторське ставлення до зображуваного.

Перспективним видається подальше вивчення лексичних одиниць кінетичної семантики в зістав-

ному аспекті на матеріалі різних мов і культур, а також аналіз їх функціонування в інших типах дискурсу – публіцистичному, медійному та аудіовізуальному. Окремої уваги потребує дослідження проблем перекладу кінетичних лексичних одиниць і стратегій збереження невербальної експресії в міжмовній комунікації.

Список літератури:

1. Барташева Г. І. Автономне функціонування невербальних компонентів у комунікативній ситуації домінування. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2004. Вип. 17. С. 82–86.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. К. : ВЦ «Академія», 2004. 344 с.
3. Калугіна О.А. Особливості кінетичної характеристики у творах авторів ХХ століття. *Вісник Іноземна філологія Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2000. Вип. № 28. С. 41–43.
4. Корнева Л. М. Мовна репрезентація невербальної поведінки героїв художнього твору та її роль у тексті. *Філологічні науки: зб. наук. пр.* 2011. № 1(7). С. 114–120.
5. Мартинова О. М. Особливості вираження емоційних станів персонажів сучасної англійської літератури невербальними засобами. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2004. № 19. С. 257–259.
6. Стародубцева О. А. Лексико-семантичні засоби кінетичної характеристики персонажа (на матеріалі французького роману ХХ ст.) : дис. ... канд. наук. К. : КНУ, 2001. 186 с.
7. Стародубцева О. А. Особливості семантики кінетичних одиниць в художньому творі. *Проблеми семантики слова, речення та тексту : Збірник наукових статей*. К. : Видавничий центр КДЛУ, 2001. Вип. № 6. С. 211–215.
8. Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник. К. : Алерта, 2012. 696 с.
9. Шумейко О. В. Місце невербальних компонентів вираження емоцій у процесі комунікації (на матеріалі англійської мови). *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. 2010. №7. С. 410–413.

Liepukhova N. I. THE FUNCTIONING OF LEXICAL UNITS WITH KINETIC SEMANTICS IN THE GERMAN LITERARY LANGUAGE

The article examines the specific features of the functioning of lexical units with kinetic semantics in the German literary language within the anthropocentric paradigm of modern linguistics. The focus is placed on linguistic means of verbalizing characters' nonverbal behavior, including facial expressions, gestures, body movements, and spatial characteristics, which serve as tools for representing emotional and psychological states and for shaping artistic imagery.

The theoretical foundations for the study of kinetic semantics as a component of nonverbal communication are substantiated, and the concept of the kineme is outlined as a socially and culturally conditioned unit of movement possessing communicative value. The main approaches to the investigation of nonverbal components of communication and their linguistic actualization in literary discourse are analyzed.

Based on material from contemporary German literary prose, a systematic description of lexical units with kinetic semantics representing eye and lip movements, gestures, and bodily actions is provided. Their structural models, semantic variability, and stylistic potential are identified. It is established that these lexical units form a distinct semantic field and perform a number of specific functions in the literary text, including poetic and pragmatic functions, contributing to textual dynamism and economy of expression.

It is demonstrated that the linguistic actualization of kinetic lexemes ensures a comprehensive depiction of characters' nonverbal behavior, facilitates indirect psychological characterization, and reflects the author's evaluative stance toward the depicted reality. The findings deepen the understanding of the interaction between verbal and nonverbal components in literary discourse and open up prospects for further comparative and translation-oriented research. The practical value of the study lies in the applicability of its results in courses on lexicology, stylistics, and literary text interpretation.

Keywords: *lexical units with kinetic semantics, nonverbal communication, literary discourse, kineme, facial expressions and gestures, emotional representation, German literary language.*

Дата першого надходження статті до видання: 25.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 14.05.2026